

„Protistátní činnost“ v kostce

Příprava kartotéky Akce 48 k badatelskému využití

MARTIN TICHÝ, OLGA BEZDĚKOVÁ

V Ústavu pro studium totalitních režimů vzniká systém, jehož cílem bude usnadnit historikům orientaci v rozsáhlé kartotéce Akce 48.

Již od prvních dnů května 1945 usilovala čs. i zahraniční buržoasie o zvrát vývoje politických a hospodářských poměrů v osvobozené ČSR. (Z vyhodnocení archivního svazku V – 5621 MV vedeného na Vladimíra Krajínu.)

Poté, co se 25. února 1948 chopila moci KSČ, začal totalitní režim pronásledovat občany Československa. Ani dnes neznáme rozsah perzekuce a nejsme ji schopni verifikovat pomocí přesných čísel. Víme, že komunistickým vězením – lágry prošlo za období 1948–1989 přes 205 000 osob. Okolo 4500 osob zemřelo na následky zranění nebo bylo ubito ve vězeňských zařízeních. Dalších 248 lidí bylo z politických důvodů popraveno (v tomto čísle je zahrnuto i dvanáct komunistických prominentů – Rudolf Slánský, Bedřich Reicin apod.). Nejméně 270 lidí bylo zastřeleno či jinak usmrčeno při pokusu přejít státní hranice. Do táborů nucených prací bylo bez soudu posláno asi 20 000 lidí¹ a k pomocným technickým praporům dalších 22 000 osob. Do zahraničí uprchlo v letech 1948–1987 170 938 občanů Českoslo-

venska.² Velké množství materiálů se dosud nepodařilo zpracovat, neurčitelné množství dokladů zmizelo, ať již byly záměrně zničeny nebo podlehly zubu času. Statistiky nezahrnují ani některé nezákonné internace, utajené vraždy a osoby, které zemřely na následky věznění po propuštění. Lze důvodně předpokládat, že dosud známé počty obětí komunistické zvěle v Československu nejsou zdaleka konečné a jsou ve skutečnosti vyšší. Nelze pominout ani škody v materiální, hlavně však v duchovní rovině, s nimiž se musí vypořádat další generace.

Nelze v žádném případě říci, že by obyvatelstvo Československé republiky přijímalo násilí nově konstituované komunistické moci se skloněnými hlavami. U demokraticky smýšlejících občanů se záhy, namnoze v samém průběhu únorového převratu, vyvinul odpor vůči zaváděným pořádkům, přerůstající v odbojovou činnost, která se projevovala nejrozmanitějším způsobem a ve všech vrstvách obyvatelstva. Tzv. protistátní činnost,

ve skutečnosti činnost proti uzurpaci státu československými komunisty, vyvíjela vedle neorganizovaných jednotlivců řada ilegálních skupin. Do odbojové činnosti se zapojili i někteří příslušníci Státní bezpečnosti, Finanční stráže, Sboru vězeňské stráže apod. Jedno měli všichni společné: jejich činnost byla ve své podstatě a v dobovém kontextu ilegální. Navazovala na podmínky a zkušenosti protinacistického odboje. Proti nim však nestál jasně definovaný nepřítel, ale spoluobčané stejného – vlastního státu. A právě zde narážíme na značně rozdílné a rozporuplné vnímání toho, co lze nazvat odporem a odbojem proti komunistické totalitě, neboť ta nevládne jen prostřednictvím násilí.³ Mimo jiné se i z těchto důvodů setkáváme se záměnou termínu protikomunistický, protitotalitní za protistátní, protilidový, a to nejenom v dobovém kontextu. Zůstává přetrvávajícím úspěchem komunistické propagandy, vypovídajícím o její síle, že toto terminologické rozmělnění, zmatení jazyka, přetrvává u nemalé části obyva-

1 BLAŽEK, Lubomír: Táborů nucené práce, s. 76n. In: BABKA, Lukáš – VEBER, Václav: *Za svobodu a demokracii III. Třetí (protikomunistický) odboj*. Univerzita Hradec Králové, nakl. M&V, Hradec Králové 2002.

2 Srovnej: <http://www.ustrcr.cz/cs/dokumentace-popravenych-politicke-duvody-48-89>; <http://totalita.cz/seznamy/seznamy.php>, kde je i soupis základní literatury k tématu protikomunistického odboje a odporu.

3 VEBER, Václav: Místo úvodu. *Komunismus – totalita – odboj*, s. 16n. In: BABKA, Lukáš – VEBER, Václav: *Za svobodu a demokracii III. Třetí (protikomunistický) odboj*.

telstva dodnes. Totalita skrze a ve spolupráci s propagandou plodí, jak napsal Václav Veber, zvláštní typ člověka, člověka odvyklého žít v pravdě a svobodě.⁴

Stejně jako nejsme zatím schopni stanovit přesný počet obětí komunistického režimu, neznáme doposud celý rozsah a sílu protikomunistického odboje a odporu. Nejsme ani schopni určit propojení mezi jednotlivými odbojovými skupinami, respektive napojení skupin a jedinců na zahraniční odboj, na československý exil. Celkově se jedná o komplex otázek, jen zdánlivě dílčích, k jejichž zodpovězení vede dlouhá a náročná cesta.⁵ Víme, že se v odbojové činnosti angažovali členové a funkcionáři politických stran z let 1945–1948, dále pak členové spolků a organizací, většinou s prvorepublikovou nebo starší tradicí (Sokol, Skaut, Junák, Orel). Mezi odpůrce režimu se ovšem zařadili také degradovaní důstojníci armády, včetně dalších příslušníků československé branné moci. V církvi působili faráři, kteří ve svých kázáních a aktivitách vystupovali proti komunistickému režimu a pokoušeli se svou autoritou zabránit šíření zlu. Jsou zdokumentovány případy převádění osob přes hranice či jejich ukrývání s vědomím nebo i s účastí kněží.

Způsob odporu se postupně proměňoval od tištění a šíření letáků a dalších protistátních tiskovin přes převádění osob přes hranice až po sabotažní akce. Mezi spíše výjimečné případy odporu a odboje lze řadit zstrašování komunistických funkcionářů, popřípadě likvidaci jednotlivých – vždy níže postavených – funkcionářů KSČ⁶ apod.

Násilí vůči občanům Československa bylo uplatňováno plošně, napříč

Obsah spisu

Pop. čis.	Věk a zaměstnání (číslo ve 1948) (přesná osobní)	Číslo listu spisu	Průběh
1.118	DEJLITINA Vladimír A.Č. V-3421 IV	1.	
2.118	ČERNOKOLOVSKÝ JINONČOVSKÝ VÍTOCH-VONÁŠEK Josef nar. 27.2.1903 a spol. A.Č. V-3522 IV	2.	
1.118	HANŮ Vladimír a spol. nar. 23.12.1900 A.Č. V-3063 Číslo 10/1	3.	
1.118	MICHAL Vítoslav a spol. nar. 4.4.1909 A.Č. V-3270 IV	4.	
1.118	FLECKER Alois nar. 4.4.1908 A.Č. V-3257 IV	5.	
2.118	VOJTECHA Antonín a spol. nar. 26.4.1917 A.Č. V-3227 IV	6.	
1.118	KÁNEK Josef a spol. nar. 7.6.1900 A.Č. V-35 IV	7.	
1.118	NAZDÍK (nar.) a spol. nar. 27.1.1909 A.Č. V-377 IV	8.	
1.118	ŠKOLIC Josef a spol. nar. 3.6.1901 A.Č. V-1908 Číslo 10/1	9.	
1.118	STADNÍK Václav a spol. nar. 4.1. V-3000 IV	10.	
1.118	DODÁK Alois a spol. nar. 4.7.1910 A.Č. V-0144 IV	11.	

Obsah spisu

Foto: ABS

4 Tamtéž.

5 Více k problematice BURSÍK, Tomáš: *Protikomunistický odboj v českých zemích – několik poznámek. Pokus o stručný nástin problému.* V rukopise, připraveno k publikování ve sborníku příspěvků z mezinárodní vědecké konference Protikomunistická opozice a odpor na Slovensku 1948–1989 (Bratislava, Historický ústav SAV & Slovenské národné muzeum – květen 2008).

6 BURSÍK, Tomáš: *Osud odbojové organizace Černý lev 777. Příspěvek k historii ozbrojeného odporu proti komunistickému režimu v Československu.* Archiv bezpečnostních složek MV ČR, Praha 2007.

-8-

Nejvyšší vojenský soud rozsudkem z 3.12.1948 čj:P-253/48 zamítl zmatečnou stížnost dvou spoluobžalovaných škpt. KŘE-NEČKA Jaroslava a kpt. TEICHMANN Miloslava.

21 čl. skupina por. POUHLÉHO Cyrila a spol. byla souzena Státním soudem v Praze ve dnech 4.-6. dubna 1949.

7 členná skupina REIMANN Ludvík, osobní taj. KRAJINY a spol. byla souzena Krajským soudem v Praze 8.12.1948.

13 čl. skupina č.1,

KRAJINA Vladimír a spol. byla souzena Zemským jako Státním soudem v Praze 27.10.1948, čj: Or I-1/48.

Rozsudek je Krajským soudem v současné době zapůjčen ministerstvu spravedlnosti a není dosažitelný.

Rozsudkem Státního soudu v Praze, potvrzeným rozsudkem Nejvyššího soudu v Brně, sč na obžalovaného Ferd. TRÁSKU jemuž po odvolání započítal do trestu zajišťovací a vyšetřovací vazbu, byli obžalovaní odsouzeni pro některé z těchto trestných činů:

ve skupině poř.č. 188

POUHLÝ Cyril a spol.

- zločin úkladů o republiku
- zločin nepřekežení trest. podniků
- zločin vojenské zrahy

k těmto trestům:

1 obž. na 4 1/2 roku, 1 na 4 roky, 1 na 3 1/2 roku, 1 na 3 roky, 6 na 2 1/2 roku, 6 na 2 roky, 2 na 1 1/2 roku, 2 na 1 rok a 1 na 10 měsíců těžkého žaláře.

ve skupině poř.č.1

KRAJINA Vladimír a spol.

nelze zjistit pro jaké trestné činy byli souzeni, neboť rozsudek je zapůjčen Kraj. soudem ministerstvu spravedlnosti.

Podle záznamu

rozsudkem Zemského jako Státního soudu v Praze byli 27.10.1948 pod čj: Or I-1/48 odsouzeni:

"KRAJINOVA vyzvědačská kancelář"

Působnost:

H e s l a:

- + zločin úkladů o republiku
- τ zločin nepřekážení tr. podniků
- τ zločin neoznámení tr. činů
- zločin nedovoleného ozbrojování
- přečin vojenské zrady
- ✓ důst. ČSLA, τ přísl. SNB, τ nár.soc.

Státní soud Or I 388/49-15

Nejvyšší voj.soud v Praze P 253/48

Nejvyšší soud v Brně To 75/49

poř.č.skupiny 1 a 188

Lístek kartotéky - líc

Foto: ABS

Vyhodnocení arch. sv. V-5621 MV

Dr.Krajina zřídil již v r.1946 tajnou kancelář (zpravodajskou) při ÚV nár.soc.strany, která byla zásobována tajným materiálem z různých ústředních úřadů, čs. branné moci a SNB. Jeho nejbližšími spolupracovníky byli poslanci Čížek, Hora a Bartoš. Čížek sbíral zprávy z MV, Hora zpracovával zpravodajsky venkov a Bartoš byl "specialistou" na útkoky proti znárodněnému průmyslu. Svoji vyzvědačskou činnost rozšířili na celou ČSR. Dne 21.1.1948 uskutečnili schůzku zpravodajských důvěrníků SNB a armády (40-50 osob se zúčastnilo), na které byly schváleny směrnice pro šplonážní práci. Řadě osob, které byly ve vedoucích místech této kanceláře, se podařilo uprchnout do zahraničí. Celkem bylo podáno trestní oznámení na 128 osob.

Lístek kartotéky - rub

Foto: ABS

celým spektrem obyvatel, nikoliv se zaměřením na sociologické a profesní skupiny, jež se mohly jevit ze své podstaty jako protikomunistické (životnostníci, soukromě hospodařící zemědělci atd.). V podstatě každý občan státu pocítil na svém osudu moc a zvládl „nové“ komunistické ideologie, jež zasahovala do všech oblastí a oborů lidského života.⁷

Nástrojem represe, převodovou pákou KSČ pro uplatňování násilí, se stal aparát Státní bezpečnosti (StB).⁸ Bez ní si nelze mnohé z těžkých let padesátých a šedesátých představit. Byla to právě StB, která svým jednáním roztáčela, byť řízena a úkolována kádry KSČ, kola represí. Jejím přičiněním rostly řady politických vězňů geometrickou řadou a zaplňovala se vězení a uranové lágry v Československu. StB vykrytalizovala v rozvětvený státněbezpečnostní aparát moci, s relativně složitou vnitřní strukturou.⁹ Kromě násilné, brutální podstaty se vyznačovala důsledností a systematickostí práce, v níž je možno spatřovat další prvek sloužící k ovládnutí společnosti.

Důkazem systematickosti pracovníků StB, respektive 2. oddělení I. zvláštního odboru ministerstva vnitra, od dubna 1966 2. oddělení Statisticko-evidenčního odboru Hlavní správy Státní bezpečnosti,¹⁰ je vypracovaný přehled osob a skupin, které se měly dopustit tzv. protistátní, ilegální činnosti, a to v letech 1948–1955.

Z obsáhlých dokumentů uložených ve vyšetřovacích spisech justičních orgánů (Nejvyšší státní soud, Státní

soud, krajské soudy, Nejvyšší vojenský soud) začali v roce 1965 pracovníci ministerstva vnitra zpracovávat tzv. vyhodnocovací archivní svazky, které stručně shrnovaly „protistátní“ činnost osob a skupin odsouzených v padesátých letech. Cílem bylo přehledně zdokumentovat tzv. protistátní činnost výše uvedených jednotlivců, respektive skupin. Tyto ponejvíce dvou-, výjimečně vícestránkové zprávy, psané na psacím stroji na formátu A4, mapují takřka ve všech podobách protistátní činnost na území ČSR do roku 1955. Řazení jednotlivých osob a skupin je číselné podle pořadového čísla spisu. Do konce roku 1966 zaměstnanci ministerstva vnitra takto tematicky zpracovali cca 1255 vyšetřovacích spisů s více než 7890 odsouzenými osobami.¹¹

Pro snazší práci s vyhodnocovacími archivními svazky byla v letech 1965–1968 vytvořena kartotéka vycházející právě z těchto svazků. V ní lze relativně snadno dohledat, díky zvoleným parametrům, velmi stručný přehled „protistátní“ činnosti konkrétních osob a skupin. Karty, v naprosté většině dvoustranné, jsou opatřeny pořadovým číslem svazku osoby či ilegální skupiny, včetně základních evidenčních údajů a hesel z jejich „protistátní“ činnosti.

Karta s pořadovým číslem spisu umístěným v pravém rohu obsahuje ponejvíce tyto údaje: 1) příjmení a křestní jméno osoby či název ilegální skupiny; 2) charakteristika činnosti; 3) působnost (místo); 4) hesla činnosti; 5) soud, místo, číslo spisu;

6) archiv (číslo svazku/spisu, místo); 7) popis činnosti; 8) informace o soudním procesu, odsouzení a počtu let udělených za trestnou činnost jednotlivých osob.

V Ústavu pro studium totalitních režimů se za pomoci počítačové databáze, vytvořené v programu ACCESS, excerpují údaje z kartotéky Akce 48¹² do sedmi tabulek. Cílem je usnadnit historikům a badatelům orientaci ve značně rozsáhlém archivním materiálu. V současné době je zpracováno přibližně 380 oboustranných karet. Výstupy, respektive informace z takto zpracované kartotéky umožní rychlou orientaci mezi aktéry – osobami a ilegálními skupinami, v druhu jejich tzv. protistátní činnosti, včetně určení místa, kde se tato činnost odehrávala. Pomocí kódů přidělených jednotlivým významům lze snadno vyhledat, obrazně řečeno, příslušnou protistátní činnost a zaměřit se na jednotlivé aktéry či ilegální skupiny, respektive vyhledat příslušné vyšetřovací spisy a další archivní materiály.

Jakkoliv můžeme považovat kartotéku a vyhodnocovací spisy za významnou a důležitou archivní pomůcku, nesmíme při práci s ní zapomínat na nejedno úskalí. Nepostihuje například zdaleka všechny aspekty odbojové činnosti ani všechny ty, kdo se na ní podíleli. Samo primární sdělení obsažené v materiálu kartotéky Akce 48 (samozřejmě to platí i pro vyhodnocovací archivní svazky) nejenže je poplatné době, ale jedná se o notně zkrácený archivní materiál, který

7 Z rozsáhlé literatury možno uvést: HEJL, Vilém: *Zpráva o organizovaném násilí*. Univerzum, Praha 1990; LIŠKA, Otakar a kol.: *Tresty smrti v Československu. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu*. Praha 2006; VOREL, Jaroslav – ŠIMÁNKOVÁ, Alena: *Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech I. až III*. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2003/2004.

8 KAPLAN, Karel: *Nebezpečná bezpečnost: Státní bezpečnost 1948–1956*. Doplněk, Brno 1999. Týž: *StB o sobě: výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2002.

9 DVOŘÁKOVÁ, Jiřina: *Státní bezpečnost v letech 1945–1953 (Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek)*. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2007.

10 Srovnej: <http://www.abscr.cz/cs/seznam-utvaru-snb>.

11 *Archiv bezpečnostních složek* (dále jen ABS), f. A 34, inv. j. 2928.

12 ABS, pomocná kartotéka k fondu vyšetřovacích spisů, včetně vyhodnocení spisu k Akci 48.

KARTY

CIS_KA	PRIJMENI	JMENO	PRIVLASTEK	ORGANIZACE	DRUH	ROK_OD	ROK_DO	POZNAMKA	ID
2679	Ábel	Vojtěch	a spol.		velezrada	1949/01	1949/10		1
2555	Adam	Josef	a spol.			1952	1953	5 členů	2
2091	Adámek		a spol.	IS „STACH“	příprava násilného zvratu		1950/08	Svaz živnostnictva	3
0403	Adámek	Oldřich	a spol.		odcizení uranové rudy z JD; spojení s FVV v Praze; pokus o ilegální přechod hranic	1948	1949/10		4
2358	Adamiec	Karel	a spol.		vyzvědačství pro CIC; akce „NĚBORY“	1948/12	1951	skupina 24 osob	5
0098	Adamovič	Josef			ilegální přechody	1948/05	1948		6
2440	Achrer	Bohumil ml.	a spol.; agent CIC		špionáž pro CIC	19530/09	1954/06	krycí jméno „Adam“; falešný OP - Josef Píсарovič	7
2135	Akrap		a spol.	IS „AKRAP a spol.“	ilegální přechody; pašeráctví	1946		Jugoslávec; podílelo se 5 osob	8
2715	Albrecht	Vladimír			neoznámení trestného činu	1950/01			9
0265	Aleš	Alois	a spol.	IS – součást „IPO“ (ilegální protistátní organizace)	protistátní letáky a nápisy	1948/07	1949/03	zapojeno 5 osob	10
1570	Ambrož	Ladislav			nedovolené ozbrojování	1949	1953/12		11
2836	Ambruš	Josef	a spol.		rozšiřování protistátních letáků	1951	1952/04		12
0790	Anděl	Lubomír	a spol.	IS	souvislost s akcí „MAPÁŽ“	1948	1949	agent CIC	13
2496	Ander	Josef	a spol.		velezrada	1948	1952/12	zatčen i s manželkou	14
2822	Andrejkovič	Violand	a spol.		vojenská zrada, vyzvědačství		1950/12	přednosta duchovní správy; špionáž proti SSSR na území okupovaném nacisty	15

Accessová tabulka – příklad z prováděné excerptce kartotéky Akce 48

byl – a dodnes je – určen k základní orientaci. Nezapomínejme, že práci na Akci 48 podmiňovala koncepce jejího využití v rámci propagandy namířené proti nepřítelům režimu, což se projevuje v metodě zpracování, v užívaném jazyku, v hlediscích zá-

jmů „hodnotitelů“, ovlivněných jejich praxí, morálkou atd., přestože z dobového a historického pohledu se může jevit výsledek jejich práce vzhledem k zadání jako profesionální. Je však možno konstatovat, že současný historik v materiálech Akce 48 na-

lezne dobově podmíněné signifikantní znaky, které jsou samy o sobě zajímavé a právem se stávají předmětem historického bádání. Na závěr lze snad říci, že se vytvořená databáze kartotéky Akce 48 stane důležitou pomůckou badatelů a historiků. pd